

A MAGYAR ÉS AZ AVAR ROVÁSÍRÁS

A „magyar” rovásírás néven eddig a székelyek rovásírásrendszerét értették, amelyek kizárólag a Székelyföld vidékére vonatkoztak. Így tárgyalta emlékeiket *Sebestyén Gyula*¹ és *Németh Gyula*,² közelebbről meghatározva „székely-magyar” néven *Csallány Dezső*.³ A fenti meghatározások azonban nem mind fedik a valóságot, mert a Székelyföld vidékét kivéve, sehol a Kárpát-medencén belül eddig nem sikerült „magyar” rovásírásrendszert, feliratot kimutatni. A székely rovásírásról pedig időközben kiderült, hogy nemcsak „székely-magyar” rovásírást képvisel, hanem olyan török nyelvű „hunszékely” rovásírást is, amelynek nyomai a ligatúrákban megmaradtak a nyelv kihalása után.⁴

Az „avar” rovásírásrendszerről pedig ez ideig mit sem tudunk, illetőleg egy rovásfelirat megfejtetlensége miatt, mit sem kezdhettünk el.⁵ Más rovás-emlékeink, a battonyai rovásfeliratos gyűrű⁶ újraértékelését kivéve, még mindig megfejtésre várnak.⁷

Az első magyar nyelvű, a magyar rovásírásrendszert képviselő rovásfelirataink:

1. *Esztergom környéke*. Ezüst *pecsétgyűrű* (93. kép). Átmérője 2,1×2,2 cm. Nagyított alakja (94. kép). Fejének átmérője 1,3×1,1 cm. Vastagsága 0,2 mm. Nagyított nyolcszögű lapja a rovásjelekkel (95. kép), körül árkolt, vonallal két mezőre osztott, amelyen díszítéseken kívül fent 4 rovásjel, lent egy-egy rovásjel látszik pontokkal lezárva.

A gyűrű az esztergomi Balassa Bálint Múzeum tulajdona, leltári száma: 57.12.1. A fényképek küldését Dr. Zolnay László volt múzeumigazgatónak, a közlés engedélyezését Dr. Nagy Zoltán múzeumigazgatónak köszönöm.

A pecsétgyűrű a rovásjelek negatív képét mutatja, helyes olvasata balról jobbra történik (96. kép):

¹ *Sebestyén Gyula*, A magyar rovásírás hiteles emlékei. Budapest 1915.

² *Németh Gyula*, A magyar rovásírás: A magyar nyelvtudomány kézikönyve, II. 2. Budapest 1934.

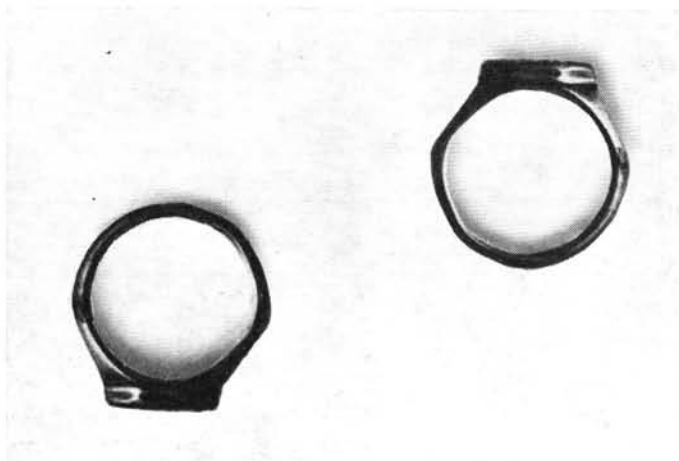
³ *Csallány Dezső*, A székely-magyar rovásírás emlékei: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, III. 1960, 39—136.

⁴ *Csallány Dezső*, A székely-magyar rovásírás történetéhez: Arch. Ért., 1966, 36—46.

⁵ *Erdélyi István*, Új magyarországi rovásfelirat: Arch. Ért. 1961, 279—280.

⁶ *Csallány Dezső*, A nagyszentmiklósi rovásfeliratok és a battonyai Árpád-kori rovásírásos gyűrű kapcsolatai. A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, XI. 1968 (1969) 89—95.

⁷ *Csallány D.*, Rovásírásos gyűrűk Magyarországon: Arch. Ért., 1955, 79—85.

93. kép. Esztergomi ezüst pecsétgyűrű. 1/1 nagyság.

94. kép. Esztergomi pecsétgyűrű. 2:1 nagyság.

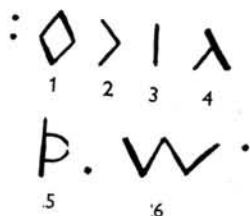
A jelek hangértéke:

1. A *k* rovásjele. Egyedül a székely-magyar rovásírásban van meg hasonló hangértékben.

2. Az *a* hangzó rovásjele. Hasonló alakban a székely-magyar rovásírásban nincs meg, de megtaláljuk a nagyszentmiklósi rovásfeliratokon.

95. kép. Az esztergomi pecsétgyűrű rovásjelei.

96. kép. Az esztergomi rovásszöveg.

3. Az *sz* rovásjele. A székely, nagyszentmiklósi és battonyai feliratokról egyaránt ismert.

4. A száras *s* rovásjele. Rokon formájával a székely (Karácsonfalva, Székelyderzs, Bögöz, Csikszentmárton, Enlaka) és a nagyszentmiklósi feliratokon találkozunk.

5. A *p* betű rovásjele. Legközelebb áll hozzá a battonyai *p* rovásjel alakja, de fordított elhelyezésben.

6. Az *m* betű rovásjele, amely az eddig ismert rovásírás rendszerekben nincs meg. Alakját a latin írásrendszerből vették át.⁸

A felirat átírása a következő:

¹*k a* ¹*sz* ¹*s* ²*p*. ²*m*.

⁸ *Sebestyén*, i. m. 157. l., táblázat.

Helyes olvasata:

Kaszás p. m.

Nem biztos, hogy a fenti név családnevet jelez., kaszás mester pecsételőjéről is lehet szó. Ideje: XIV. század.

*

2. Margitszigeti rovásfelirat.

Évekkel ezelőtt Szakonyi István hazánkfia levélben keresett meg Amerikából, és egy közleményét is mellékelte hozzá.⁹ Publikációimon keresztül értesült ugyanis arról, hogy a rovásírások terén eredményeket értem el,¹⁰ hogy becsülöm írástörténeti emlékeinket. Arra kért, hogy a pusztulásnak kitett „Margitszigeti rovásfeliratos kő” megmentését szorgalmazzam. Ezt meg is tettem, de a feliratos kő még mindig a szabad ég alatt van a Margitszigeten; de remény van arra, hogy a Budapesti Történeti Múzeumba beszállítják.

Az 1967. év nyarán kaptam egy újságpéldányt,¹¹ amelyben a felirat rajzát is közölték. Mivel e becses emléket még nem láttam, felkutattam és az útbaigazító cikk alapján meg is találtam nagy nehezen, és a rovásjeleket a rajzzal összevettem. Nagyrészt a jelek egyeztek, de néhány módosult.¹²

A szabadtéri színpad keleti oldala és a pesti szigetpart között található meg a nagy kiterjedésű rommezőt: a Domonkos apácakolostor (Margit kolostorának) helyét.¹³

A feliratos kő kb. 70×30 cm-es nagyságú, a romtemplom egyik embermagasságú északnyugati romfalára cementezték fel, egy hársfa borul föléje.

⁹ Szakonyi István, A halálraítélt legrégebb magyar rovásírásos emlék a „margitszigeti rovásfeliratos kő”: Amerikai Magyar Élet, 1965. dec. 18.

¹⁰ Csallány D., Rovásírásos gyűrtük Magyarországon. — Kolcsa sz runiceszkim pismom: AÉ, 1955, 79—85. — A székely-magyar rovásírás emlékei. — Die Denkmäler der szeklerisch—ungarischen Kerbschrift: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, III. 1960 (1963) 39—136. — A székely-magyar rovásírás történetéhez. — K isztorii szekejszko-vengerszkogo runiceszkogo pizma. — Zur Geschichte der szekler-ungarischen Kerbschrift: AÉ, 1966, 36—46. — Székely-magyar rovásjelek Bonyháról. — Runiceszkie szekelyszko-vengerszkie znaki iz Bonyhi. — Signes runiques sieulo-hongrois trouves à Bonyha: AÉ, 1967, 198—199. — A világhírű nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratainak megfejtése: Kelet-Magyarország, 1967. V. 21. — A nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratainak megfejtése és történeti háttere. — Die Entzifferung der Kerbschriften des Goldschatzes von Nagyszentmiklós und ihr historischer Hintergrund. — Isztoriceszkij plan i raszsifrovka runiceszkih nadpiszej zolotogo klada iz Nagyszentmiklósa: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, X. 1967 (1968) 31—84. — A Csanádok kincse: Az V. Alföldi Régészeti Tudományos Ülésszak előadásainak beküldött tézisei. Szeged, 1968, 18—19. — A Csanádok kincse: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged 1969 (kiadás alatt). — A nagyszentmiklósi rovásfeliratok és a battonyai Árpád-kori rovásírásos gyűrtü kapcsolatai: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, XI. 1968 számára. — A magyar és az avar rovásírás: Jósa András Múzeum Évkönyve, XI. 1968 (kiadás alatt).

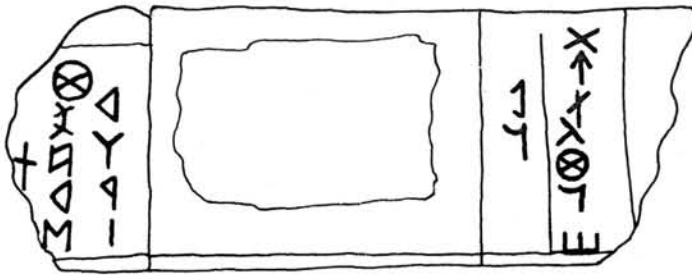
¹¹ Sinkó Ferenc, Kötöny megfejtett síremléke (?). Rovásírás Szent Margit romtemplomában: Új Ember, 1967. VI. 11 (Pataky László rajzával és téves megfejtési kísérletével: Kötthen Ilkán — Ecsken Kinisz).

¹² A küldött fényképért Szakonyi Istvánnak, a rovásfelirat vázlatának megkönnyítéséért Sinkó Ferencnek és Pataky Lászlónak mondok köszönetet, mert így lehetővé tették számomra a problémával való foglalkozást.

¹³ Feuerné Tóth Rózsa: Margitsziget. Budapest 1957, 19—30, 14. kép (az ásatás alaprajza).

Az 1838-as feltárások után majd háromnegyed század múlva vették csak észre, hogy az egyik kövön írásjelek láthatók.¹⁴ A felírást egy ideig bronzkeretes üveglap védte, de ez a világháború után elpusztult.¹⁵ Azóta megfeledkeztek róla.

A kő rovásfeliratos fényképét (XXXV. tábla) bemutatom. A bal oldali függőleges irányú rovásjelek két oszlopban jól látszanak. A jobb szélén ugyancsak két oszlopban találunk rovásjeleket. A középső mező rongált, szélein észlelhető írásjel nyoma, alsó részén balról jobbra haladó, valószínűleg latin betűs szöveg maradt meg. A rovásszöveg rajzát bemutatom (97. kép).

97. kép. A budapest-margitszigeti rovásfelirat.

Szokatlan a felülről lefelé való felrovás, amely más hazai emlékeken nem fordul elő. A rovásjelek megoldása végeredményben balról jobbra halad és nem jobbról balra mint a battonyai és a nagyszentmiklósi török és a székely-magyar rovásírás.

A bal szélén középen kis keresztjel látszik egyedül. A felíratot a kereszt jelével kezdték el, tehát keresztény ember róttá, vagy kereszténnyé lett emberre vonatkozik a felirat.

A felíraton 18 rovásjel szerepel. Kiterítve és számozva a következő jelek fordulnak elő (98. kép). A hangértékek megállapításánál a türk írásrendszereket, a székely-magyar rovásírást és a rokon feliratokat hívhatjuk segítségül.

A 2. rovásjel az *e* betű rovásjele. A székely-magyar rovásfeliratokon először a XV. században jelenik meg (Nikolsburg, Marsigli). Margitszigeten kissé szegletes az alakja.

9. jel: az *sz* betű rovásjele. „nemzetközi” jelnek számít, mert a nagyszentmiklósi, battonyai, székely-magyar rovásfeliratokon, az Orchon-Jeniszej, Don- és Kubán-vidék feliratain egyaránt megtalálható. De megvan Esztergomban is.

14. számú rovásjel, az *i* betű jele. A székely-magyar rovásírás azonos alakban őrizte meg (Karácsónfalva, Nikolsburg).

8. számú rovásjel, a *t* betű jele. Ladánybenén az edényen is megvan.

3. számú jel, a *cs* betű rovásjele. Azonos formában a csikszentmártoni rovásfeliratban (1501) fordul elő.

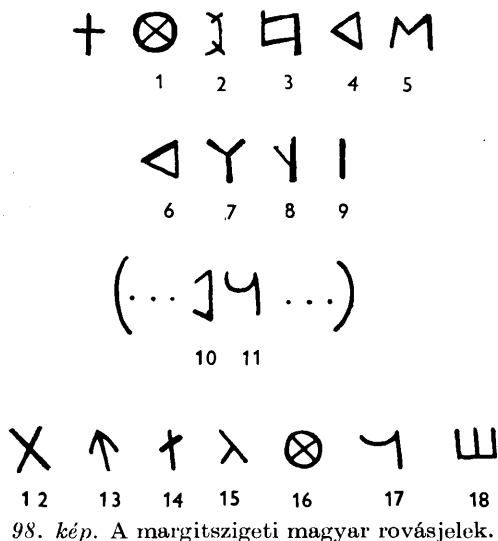
15. számú rovásjel, az *s* betű jele. Veláris kapcsolatú alakja Nagyszentmiklós (XI—XII. század) és a székely-magyar rovásírás száras *s* alakja között

¹⁴ Új Ember, 1967. VI. 11.

¹⁵ Szakonyi, i. m.

áll (Karácsonfalva, Székelyderzs, Bögöz, Csikszentmárton (XV. század). Az esztergomi feliraton is szerepel.

12. számú jel a *b* betű rovásjele, amely palatális alakban és összefüggésben: Nagyszentmiklóson, a székely-magyar rovásírásban, novocserkaszkzi feliraton megtalálható.

98. kép. A margitszigeti magyar rovásjelek.

4. és 6. számú rovásjel, a *k* (*q*) betű jele. Változatai az orchoni türk írásban, a székely-magyar rovásírásban (Karácsonfalván és Bonyhán) vannak meg.

13. számú jel, a *k* (*q*) betű rovásjele. Az Orchon-Jeniszej türk feliratokon (*q*, *oq*), Nagyszentmiklóson (*ok*), ideogramma, Kubán-vidéken ¹*k*, a székely-magyar rovásírásban ¹⁻²*k* volt, amely a latin írás hatására ¹⁻²*c*-re változott.

1. és 16. számú rovásjel, az *f* betű jele, amely a görögből ered. Egyedül a székely-magyar rovásírásban fordul elő korai, szilvamag alakú és késői, kerek formájú változatokban.

7. számú jel, az *l* betű jele. A Don-vidéken és Ladánybenén találjuk meg. A székely-magyar rovásírásban alakja hiányzik.

5. és 18. számú jel, az *m* betű palatális és veláris rovásjele. Palatális (W-alakú) alakja Esztergomban van meg.

11. és 17. számú jel, az *i* betű rovásjele. Ismert Nagyszentmiklósról, Battonyáról, a Don-vidéki Novocserkaszkból és Mojackojeról.

10. számú jel, az *o* betű rovásjele. Ilyen szegletes, azonos alakban sehonnan sem ismerjük. Legközelebb áll hozzá a székely-magyar rovásírás *o* jele két összehajló rovátkájával, valamint a háromszögű *ok* rovásjelben az *o* jele (Karácsonfalva).

A felirat átírása:

f e ²*cs* *k* ²*m* *k* ²*l* *t* ²*sz* | |...*o* *i*...|

b ^o*q* *i* ¹*s* *f* *i* ¹*m*

Olvasata:

,fecském keltesz (...oi...) békis fiam'

Képviselve van az ábécéből a: *b, cs, e, é, f, i, i, k (q), k(q), l, m, o, ó, s, sz, t* betű rovásjele (14 jel). Hiányzanak: *c, d, è, g, gy, h, j, ly, n, ny, ö, ő, p, r, s, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs* (20 jel).

Számos jel későbbi rárovásnak látszik.

Legszorosabb kapcsolata a székely-magyar rovásírással van: *b, cs, e, i, s, sz, t*.

Összefüggéseket mutat a nagyszentmiklósi aranykincs rovásfelirataival: az *sz, s, b, k* (13. jel), az *i* betű jele.

Megvan Battonyán: az *sz* és *i* betű jele.

Don-vidéken előfordul: a *b, l* és *i* betű jele.

Az Orchon-vidékre megy vissza a *k* (13. jel), és a háromszögű *k* (4. jel) változata.

A hazai rovásjelek között új jelnek, illetőleg változatnak számít: az *f, k (q), l, o, k (q)* (13. jel) és *m*.

A legtöbb kapcsolatot a székely-magyar rovásírással mutatja, azután Nagyszentmiklós következik.

A margitszigeti rovásírás használatának időrendjét, Nagyszentmiklós (XI—XII. század) és a székely-magyar rovásírás használata között (XV. század) jelölhetjük meg. Különösen az *s* és az *i* betűk megléte Nagyszentmiklós is, az *i* megléte Battonyán, az utóbbi rovásjelnek hiánya a székely-magyar rovásírásban, az *e, i, cs, f* betű jelének kizárólagos használata a székely-magyar rovásírásban azt mutatja, hogy a margitszigeti rovásfeliratot időrendileg a XIII. századba sorolhatjuk be.

Az *l* rovásjel alakjának hiánya a székelyben, az *m* jel elütő volta, az *f* jel és az *o* jel változata, az *i* jelének hiánya azt bizonyítják, hogy Margitsziget rovásfelirata nem azonos eddig ismert rovásírásrendszerünkkel, hanem az eddigiektől eltérő nép rovásírás hagyatékát képviseli.

☛

Eddigi rovásírásrendszerünk:

1. A nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratai: az Árpádok-Csanádok onogur-hun rovásírásrendszerét képviselik Kubán-vidéki kapcsolatokkal.

2. A battonyai rovásírásos pecsétgyűrűt, XI—XIII. századi türk hagyatékunk tekintetjűk, amely legtisztábban képviseli az Orchon-Jeniszej rovásírásrendszerét.

3. A székely-magyar rovásírás XV. századtól kezdődő korszakát (Margitszigeti kapcsolatok alapján), megelőzi egy XI—XIV. századi török rendszerű hun-székely periódus.

De milyen népet képvisel a margitszigeti magyar nyelvű rovásírásrendszer?

Először is nézzük meg a rovásfelirat szavainak sajátosságait.

A *fecseq* ~ *facsæg* hangutánzó szó, amelynek családjába a *fecske* szó is tartozik.

Az *oly* szó helyett az *öi* rovásjelet használja mindenütt. A székely-magyar és a nagyszentmiklósi feliratokon ezt a hangot a szilvamag alakú *ly* rovásjellel fejezik ki.

A *békés* melléknév olyan állapotot jelez, amely valaki fiának a nyugalmát

¹⁶ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, I. Bpest 1967, 856.

¹⁷ I. m., 180.

nem zavarja meg, nyugodt, csendes. A *béke* szó 1130 óta szerepel.¹⁸ A feliraton *békis* szót használnak.

A *fiú* szó, kiskorú himnemű gyermeket jelent, 1138-tól ismerjük, *fyom* alakban 1300-ban találkozunk vele.¹⁹

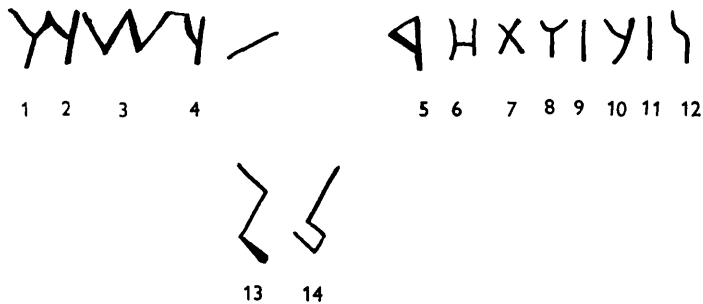
Történeti vonatkozásait a feliratos sírkőnek nem tárgyalhatom addig, amíg minden oldalát nem vizsgáltuk meg, és az előkerülés körülményeit, a királyi családhoz való tartozandóságát nem tisztázhatjuk. Felvetődött ugyan az a gondolat, hogy ez a legrégebb magyar nyelvű rovásszöveg esetleg kun rovásábécére megy vissza és Kun Erzsébet királyné állította 1287-ben kiskorú András fia számára. De az esztergomi pecsétgyűri rovásírása igazolja, hogy a margitszigeti rovásírás is balról jobbra haladó sorvezetésű magyar rovásfelirat és nem kun rovásírás. A sírtábla mindössze 10—20 lépésre van a királyi lakosztálytól.

*

3. Ladánybenei edény rovásfelirata

Ladánybenén, Józsa Pál földjén, Kada Elek által 1909-ben feltárt, hitelesnek látszó szarmata sírból került be a kecskeméti múzeumba, egy különösen gondos iszapolású, sötétebb szürke színű edény, amely kiemelkedik az Alföld megfelelő termékei közül. Ezen az edényen két rovásszöveg látszik, az első az edény égetése előtt, a második az edény kiegészítése után került az edény oldalára. Ezek ellentétes oldalán két rovásjelből álló szó vehető ki (XXXVI. tábla):

A felirat rovásjelei:

99. kép. A ladánybenei edény rovásfeliratai.

A feliratos edénynek eddig igen nagy irodalma van.²⁰ Az edény 12,2 cm magas, szájátmérője 8,2 cm. Korongolt, római provinciái edény utánezata.

¹⁸ Uo. 270—271.

¹⁹ Uo. 925—926.

²⁰ Szabó Kálmán, Kecskemét th. város múzeuma, é. n. 22. — Nagyfalussy Lajos, A kecskeméti városi múzeum egy rejtélyes fölirata: Kalocsai Kollégium, 52. sz. Kalocsa, 1936, 60—62. — Mészáros Gyula, Az első hun nyelvemlék: Népünk és Nyelvünk, Szeged, 1936, 1—11. — Mészáros Gyula, Jazyg nyelvemlék Magyarországon: Népünk és Nyelvünk, 1937, 33—51. — Gaál László, Pár szó a ladánybenei jazignak vélt felirat olvasásáról és magyarázásáról: Széphalom, 1939, 49—51. — Nagyfalussy Lajos, Ógörögbetűs feliratok az alföldi sírleletekben: Kalocsai Jézus-társasági Szent István gimnázium 1940—41. évi Évkönyve. Kny. 4—15. 1. — Banner János, Technikai megjegyzések két népvándorláskori felirat megfejtéséhez: Dolgozatok, 1941, 161—162. — Párducz Mihály, Nagyfalussy Lajos S. J., Ógörögbetűs feliratok az alföldi sírleletekben: Dolgozatok, 1941, 187—189.

A feliratok megoldásával legrészletesebben Franz Altheim foglalkozott.²¹ III. századi alán armaci írással hozta kapcsolatba.

A rovásjelek tanulmányozásakor feltűnt, hogy a felirat jelei egyeznek az esztergomi és a margitszigeti rovásfeliratokkal és így azok megoldását a magyar rovásírásrendszer körében kell keresnünk, annál is inkább, mert a sorvezetés itt is balról jobbra halad.

5. Az *a* betű rovásjele. Alakjával egyedül a székely-magyar rovásírásban és a ladánybenei gyűrű feliratán találkozunk.

7. számú jel a *b* betű rovásjele. Margitszigeten, Nagyszentmiklóson, a székely-magyar rovásírásban és a novocserkaszki feliraton találjuk meg.

8. sz. jel az *r* betű rovásjele. Don-vidéken Mojackojen és a Kubán-vidéken találjuk meg. Pomázon, Felsőszemeréden csak részben maradt meg.

9. és 11. számú jel az *sz* rovásjele. Margitszigeten, Esztergomban, Nagyszentmiklóson, Battonyán és a székely-magyar rovásírásban egyaránt megvan.

A 6. számú jel a *cs* betű rovásjele. Azonos formában Margitszigeten és a székely-magyar rovásírásban is előfordul.

2., 4., 10. sz. jel a *t* betű rovásjele. A magyar rovásírásokon, Nagyszentmiklóson, a székely-magyar rovásírásban és a Don-vidéken Mojackojen találjuk meg kapcsolatait.

13. sz. jel a *k* betű rovásjele. A székely-magyar rovásírásban találjuk meg, alakja azonos az *ö* betű jelével.

3. sz. jel az *m* betű rovásjele. Előfordul az esztergomi feliraton és Margitszigeten.

1. számú rovásjel az *l* betű jele. Alakjával Margitszigeten, a novocserkaszki feliraton találkozunk.

12. számú jel a *k*, betű rovásjele. A Kubán-vidéken van meg a párja.

14. számú jel: *ik*, szokatlan összetettnek látszó rovásjel, amelynek nincsen párja. Összehasonlításul a felsőszemerédi rovásfelirat második jelét vehetjük figyelembe, az *i* betű rovásjelváltozata lehet. De lehet, hogy a 13—14. rovásjel csak két kezdőbetűt ábrázol, esetleg a *kik* szó rovásjelét adja.

A felirat átírása:

$2l\ 2t\ 2m\ 2t =$,eltemet' $a^2cs^2t^2r^2sz^2t^2sz^2k =$,a csebrész tesszék'

Az *s* hang helyett *sz*-et mond, mint a csángó dialektusban.

Temetéssel kapcsolatos felhívást mutat a két sor felirat. Logikátlanak tűnik fel, hogy szármatakorai edényen XIV. századi rovásfeliratot alkalmaznak. A vizsgálat szerint az első szónál a bekarcolás égetés előtt, a másodiknál pedig az edény égetése után történt.

Kétségtelen, hogy a ladánybenei: a margitszigeti és az esztergomi magyar rovásírás körébe tartozik. A sorvezetés szintén balról jobbra halad.

Új rovásjelként jelentkezik az *l* betű jele, amely a Kárpát-medencében még csak Margitszigeten került elő. Az *m* betű palatális alakja megvan ugyan Esztergomban, de nem összefüggő szóban. A *k* rovásjel (12. sz.) is csak a Kubán-vidéken ismeretes.

A ladánybenei rovásfeliraton a következő betűk jelei fordultak elő:

a, b, cs, k, k, l, m, i, r, sz, t (11 rovásjel).

²¹ Altheim, Fr., Geschichte der Hunnen, I. Berlin 1959, 293—300, 305, Abb. 6—7.; IV. Berlin 1962, 6, 134, 286.

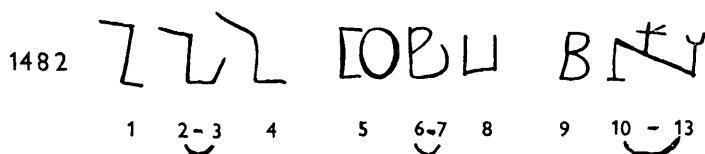
1395-ben a cseber régi folyadékmérték volt. Bizonyára bortöltő-esőbörnek használták. Csebres személynév 1400-ban szerepel.²²

*

4. A felsőszemerédi rovásemlék

Felsőszemeréden (Horné Semerovce, lévai járás, Csehszlovákia), a r. kat. templom hajójának oldalfalában fennmaradt későgótikus kőportálén 1968-ban rovásfeliratot találtak.²³

A felirat a következő:

100. kép. A felsőszemerédi rovásfelirat.

A fenti évszám kétségtelenül a felirat keletkezésének évszámát jelzi. A felirat publikálójá Püspöki Nagy Péter tévesen a következőképpen fejtette meg a rovásfeliratot:

„1482 Kúrakó János mester”

A felirat balról jobbra halad mint a többi magyar rovásszöveg. A 13. számú betű *r* rovásjelének másolatát helyesbítettem.

A jelek alakja és hangértéke:

A 9. számú jel az *m* betű rovásjele. Az olvasásnak megfelelően rótták fel fordítva *me* alakját. A „mester” szó ligatúrájához tartozik. A székely-magyar rovásfeliratokon találjuk meg.

13. számú rovásjel (korrigálva) az *r* betű jele. Margitszigeten, Ladánybenén szintén előfordul.

10—12. számú összevont jel, az *i-s-t* betűk jele ismerhető fel. Az *i* jele megvan Margitszigeten, a *t* rovásjele is, az *s* rovásjele közismert, megvan a székely-magyar írásban is, emléünkön a ligatúrára tekintettel deformált.

6—7. sz. összevont az *a-n* betűk jele. Az *a* rovásjel fordított elhelyezésű, az olvasásnak megfelelően. Az *n* betű jele a magyar rovásfeliratokon először fordul elő, a rovásírásrendszerekben azonos alakban ismert.

5. sz. jel a *j* betű veláris, összevont alakja. Ilyen formában még nem ismert. Ugy látszik, hogy latin *o*-val kapcsolták össze.

8. sz. rovásjel az *i* betű jele. Jellegzetes szegletesített forma, mely egyezik a pomázi, margitszigeti jelekkel.

Az 1. és 4. sz. jel a *k* betű rovásjele. Különböző változatokban a székely-magyar rovásírásban van meg, de láthatjuk Ladánybenéről is (13. sz. jel).

2—3. sz. jel összevont, tulajdonképpen megkülönböztető jel az *ő* > *k* rovásjelektől, *ï* > *k* hangértékben. Egyedülálló forma, amelyet a 14. sz. la-

²² A magyar nyelv tört.-etimol. szótára, 1, 1967, 488.

²³ Püspöki Nagy Péter, A Felső-szemerédi rovásemlék: Irodalmi Szemle, Bratislava 1968, 731—741. — Magyar Nemzet, 1969. II. 23 (A magyar rovásírás emléke a szlovákiai Felső-szemeréden).

dánybenei és hódmezővásárhelyi rovásjelhez hasonlíthatunk. Törtvonalas ő betű rovásjele előfordul a székely-magyar feliratokon.

A rovásszöveg átírása és módosítása:

1482. ²Ki (k)²k ¹Jo¹anⁱ ²mi²st²r =

„Ki(k)k Joani meister”.

„Kúrákó János mester” nevet nem lehetett igazolni.

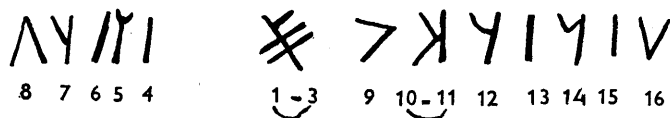
A felsőszermerédi rovásfeliraton a következő betűk jelei fordulnak elő: a, i, ik, k, m, n, i, r, s, t (10 jel).

*

5. Pomáz-klisszai rovásírásos gyűrű

Az Arch. Ért. 1955. évi számában közöltem le egy rovásírásos gyűrűt, amelynek eredetije elveszett, csak rajzát mutathattam be.²⁴ A magyar rovásírás új emlékeinek ismeretében, újra elővettem a pomázi gyűrű rovásszövegét és sikerült is a feliratot megfejtenem és a tévesen másolt bal oldali rész (5—7. sz.) kisebb eltéréseit korigálnom.

Az újabb rovásfelirat:

101. kép. A pomázi helyesbített felirat.

Az 1—3. számú ligatúra három jeltől tevődött össze:

102. kép. A gyűrű ligatúrájának feloldása.

Az 1. számú jel, a ligatúrába foglalt *t* betű rovásjele. Ismert forma.

2. számú jel a ligatúrába foglalt *m* betű veláris rovásjele. A Margitszigeten fordul elő.

3. számú jel az *s* betű veláris alakja. Margitszigeten, Esztergomban, az avar sírban Jánoshidán találjuk meg.

A 4., 6., 13., 15. sz. jelek az *sz* betű rovásjelei. Esztergom, Margitsziget, Ladánybene képviseli.

5. sz. jel az *r* betű rekonstruált rovásjele. A feje nem lett másolva. Megvan Ladánybenén és hibás másolatban Felsőszemeréden.

A 7. (kiegészített) és a 12. sz. jel ugyancsak a *t* betű rovásjele. A 10. számú *t* jel az *s* jellel összevonva *st* alakban látható.

Az *s* betű jele palatális alakban a 8. számú, fordított elhelyezésben a 16. számú, összevontan pedig a 10—11. számú rovásjelnél van meg. Szentesen az avar emléken, és Deszken találjuk.

²⁴ Csallány D., Rovásírásos gyűrűk Magyarországon: AÉ, 1955, 79—85., 10. kép.

A 9. számú jel az *a* betű rovásjele. Esztergomban találkozunk alakjával.
A 14. számú rovásjel az *ü* betű jele. Margitszigeten, Nagyszentmiklóson és Battonyán is megjelenik.

A felirat átírása:

$t^m^1s sz^2rsz^2t^2s a^2ts^2t^2szü^2sz^2s = \text{,Tamás szerszetes, a test szízes'}$.

A feliratos gyűrű egyházi ember tulajdona volt. Időben egykorú a margitszigeti rovásfelirattal, a 2. és 14. jel tanúsága szerint, tehát a XIII. század második felére datálhatjuk. Pomáz-Klissza a történeti források szerint a margitszigeti apácák gazdaságához tartozott,²⁵ tehát egyházi körökben élhetett a rovásírás gyakorlata. A jelzett időben az *ü* és *ü*, az *sz* és *z* hangok jeleinek változása természetes volt. A *Tamás* szót magában rejtő ligatúra centrális elhelyezésben van. Ettől jobbról balra kell olvasni a *szerszetes* szót, balról jobbra a *test szízes* szavakat.

*

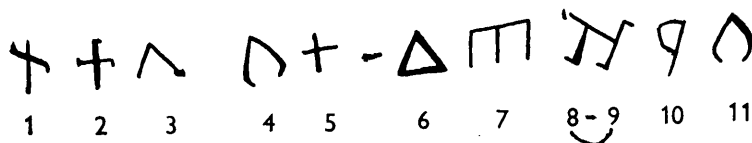
6. A deszki gyűrű rovásfelirata

A Deszk D. jelzésű Árpád-kori temető 87. sírjából ezüst szalaggyűrű került elő, keretelt rovásjelekkel. A felirattal az Arch. Ért. 1955. évi számában foglalkoztam.²⁶ A rovásjelek hiányos ismerete akkor nem tette lehetővé a rovásfelirat megoldását. Most újra elővettem a vonatkozó szöveget és sikerült is nemcsak a rovásjeleket tisztáznom, hanem a feliratot is elolvasnom.

A rovásszöveg kétszeres méretű rajza:

103. kép. Deszki rovásszöveg a XI. századból.

104. kép. Leegyszerűsített rovásjelek.

A 4. és 11. számú jel, az *s* betűnek veláris alakja, jellemzője az összehajló szár, amely az eddig ismertektől, a száras *s* alakjától eltér. A palatális *s* jele, a 3. sz. rovásjelben, azonos a pomázi jellel, a székely-magyar *s* alakjával, de ezektől eltér annyiban, hogy a száruk kihajló tendenciát mutatnak, míg a veláris formánál behajló száruk észlelhetők.

²⁵ Pest megye műemlékei, I. 1958, 665, 676.

²⁶ Csallány D., AÉ, 1955, 82—83.

A 2. és 5. számú jel a *d* betű rovásjele. A magyar rovásírásban itt fordul először elő, de megvan a székely-magyar ábécében.

Az 1. számú jel az *i* hang rovásjele. Margitsziget és a székely írás *i* betűje tartozik ide. A deszkinél jellemző még, hogy összekötötték a kereszt szimbólumával.

A 6. számú háromszögű jel a *k* betű rovásjele. Margitszigeten fordul elő, de alakváltozatban a székelyben is.

A 10. számú *a* betű jelének formája Margitszigeten, Ladánybenén és a székely-magyar rovásírásban ismétlődik, de nem ilyen változatban.

A 7. sz. *m* betű rovásjele. Veláris alakot tükröz, mint Margitsziget, de nem felfelé forduló fogakkal. A pomázi felirat ligatúrájában is felfelé fordulnak a rovásjel rovátkái.

A 8—9. sz. jel összevont az *or* ligatúrában. Szétbontva, a 8. jel betűje az *o* rovásjel szögletes alakja, a margitszigetivel mutat rokon formát. Az *r* betű ezen alakja (*o* jele nélkül) a feliratainkon még nem fordult elő, talán őse a székely rovásírás *r* jelének.

A felirat átírása:

$i^2d^2s^1s^1d-k^1m^1ora^1s =$,idis Asad-kamorás', értelme: Asad-kamorás úré.

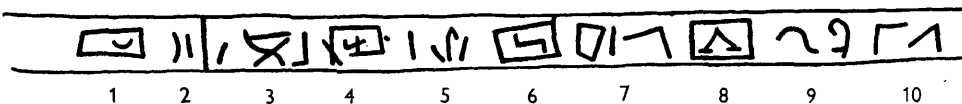
Asad-kamorás, valószínűleg a marosi sószállítás funkcionáriusának, kamorásának a neve. Asád, régies alakja Acsádnak.

Idis azonos a nagyszentmiklósi aranykinesen szereplő *nag'idisz ~ edez =* ,nagyúré,uráé' török nyelvű kifejezésekkel.²⁷ A deszki megjelölés, a csanádi török (onogur-hun) lakosság nyelvi dialektusának átvétele magyarba, a két-nyelvűség századaiban. Érdekes, hogy azon a vidéken ahol a nagyszentmiklósi onogur-hun rovásfelirat is megszületett, párhuzamosan a magyar rovásírást találjuk meg I. László (1077—1095) korából, deszki magyar előkelő sírjában.

*

7. A klárafalvi gyűrű rovásfelirata

A klárafalvi Árpád-kori temető 6. számú sírjában, Faragó György kertjében, rossz ezüst, nyitott szalaggyűrű került ásatáskor elő. Felületén 10 ke-retelésben rovásjelek voltak. A gyűrű rongáltsága miatt nem lehet a rovásfeliratot megfejteni, csupán azt tisztázhatjuk, hogy a deszki rovásfelirat jellegének megfelelő magyar rovásírással van dolgunk. Az olvasata itt is balról jobbra halad. A gyűrűt más rovásfeliratokkal együtt 1955-ben megfejtés nélkül közöltem.²⁸

105. kép. A klárafalvi gyűrű rongált felirata.

²⁷ Csallány D., A nagyszentmiklósi aranykines rovásfeliratainak megfejtése és történeti háttere: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, X. 1967, 31—84.

²⁸ AÉ, 1955, 83—84. A 9. képen a rovásjeleket fordítva közöltem. A számozása marad.

A keretek a rovásjelektől nem mindenütt választhatók külön. A 3., 4., 6., 8. és 10. jel felismerhető.

3. számú jel = , a ²b betű rovásjele.
 4. számú jel = , a ²d betű rovásjele.
 6. számú jel = , a ²k betű rovásjele.
 8. számú jel = , az ¹s betű rovásjele.
 10. számú jel = , az ²s betű rovásjele.

106. kép. Olvasható rovásjelek Klárafalváról.

A női csontváz mellén még ezüst hajkarika, S-alakú véggel, feküdt. A 7. számú férfi sírban lófej, kengyelvas és a lábánál csomóban vasnyílhegyek voltak. Jellegzetes Árpád-kori sírmellékletek I. László idejéből, amikor él még a pogány temetési mód.

*

8. A Székesfehérvár-maroshegyi Árpád-kori rovásírásos gyűrű

Székesfehérvár-Maroshegyen, a Szücs-féle telken, továbbá tőle északra két szomszédos szőlőben, Lichtneckert József 400 sírt bontott fel 1913-ban. A sírok nagyobb részét szőlőforgatás közben megbolygatták. Ezek között volt egy rossz ezüsből készült szalaggyűrű is, amelyen rovásírásos szöveg maradt meg.²⁹ A temetőt I. András, Kálmán és II. András denárai datálják.

107—108. kép. A székesfehérvári rovásfelirat.

²⁹ Marosi Arnold, A székesfehérvári múzeum honfoglalás- és Árpád-kori régiségei: AÉ, 1914, 60—63. — Marosi A., Székesfehérvár honfoglaláskori temetői: AÉ, 1920—22, 25—41, 26. l., 3. ábra, 34. l.

A rovásgyűrű közlésének engedélyéért Dr. Fitz Jenő megyei múzeumigazgató kartársnak mondok őszinte baráti köszönetet.

A gyűrű rovásjeleit felülről lefelé hosszában rótták, olvasata balról jobbra történik. A szöveg kiterített, gipszbe öntött alakjának képét bemutatom (107. kép):

A székesfehérvári rovásfelirat a korábbiakhoz képest számos új jelet tartalmaz (108. kép):

Az 1. és 9. számú jel az *i* betű rovásjele. Itt oldalt fekszik. Az eddigi *i* jelektől eltérő változatot mutat (Margitsziget, Deszk). A konstantinápolyi székely-magyar rovásfeliraton azonos alakban szerepel. Megjegyezni kívánom, hogy a konstantinápolyi feliratot magyaros sorvezetéssel, de székely betűkkel rótták.

A 8. sz. jel az *n* betű rovásjele. Eddig a felsőszemerédi *an* összevonásban talákoztunk vele, de használata a rovásírásrendszerekben általános.

A 2. sz. rovásjel a *d* betű jele (oldalt fekszik). Deszken talákoztunk alakjával, de megvan Klárafalván is.

3. és 4. sz. jel az *s* betű rovásjele (oldalt fekszik). Valószínűleg az *s* rovásjelet itt latin betűkkel pótolták.

7. sz. jel az *u* hangzó rovásjele (oldalt fekszik). Négy félhold alakú jelecskéből állították össze. A magyar rovásírásban még nem került elő megfelelője, de bizonyos mértékig emlékeztet a székely-magyar *u* rovásjelre.

5. sz. jel az *m* betű rovásjele, változatokban szinte minden magyar rovásszöveg jellemzője.

6. számú rovásjel az *s* betű jele. Fordított elhelyezésben Pomázon is előfordul.

10. sz. jel az *s* betű (száras *s*) rovásjele, de eltévesztett vésséssel. Olyan, mint Margitszigeten és Esztergomban. (Oldalt fekszik).

A gyűrű mindkét végén látható két-két ív alakú véset csupán díszítés, de nem rovásjel.

A felirat átírása:

$i^2d^2s^2s^1m^1su^1n^1s =$,idis Samsunis', azaz Samsun úré.'

Honfoglalóink török nyelvű leszármazói, a magyar rovásírásrendszer szerint még a XIII. században is rendszeresen használják az *idi* ,úr' jelzõt személynevek előtt.

*

9. Hódmezővásárhely-Kenyereér-dülői rovásírásos gyűrű

Hódmezővásárhely-Kenyereér-dülőben, kútásás közben kis edényben rovásírásos elektronyűrűt találtak. Az edény nincs meg, a gyűrű Senyei József hódmezővásárhelyi lakos tulajdonában van. László Gyula baráti közvetítésének és megközelítő rajzának, Senyei József közlési engedélyének (1963) köszönhetem, hogy véglegesen megoldhattam a hódmezővásárhelyi gyűrű rovásfeliratának problémáját. A gyűrű átmérője 2,1 cm, vastagsága 1 mm.

A gyűrű fényképét és a rovásszöveg kiterített jeleinek helyes elosztását mutatom be ugyancsak fotomásolatban. (109.—110. kép).

A rovásfelirat magyar, olvasata balról jobbra halad. A kilenc, poncolt keretbe foglalt rovásjelek leegyszerűsített rajzát megismétlem:

A 1. sz. jel a *d* betű rovásjele. Deszkről, Klárafalváról, Székesfehérvárról ismerjük.

A 2., 5., 9. számú rovásjel az *s* betű jele. Deszkről Klárafalváról, Pomázról kerül elő. A 8. és 17. sz. jel ugyancsak az *s* betű rovásváltozata, fordított,

109—111. kép. A hódmezővásárhelyi gyűrű rovásfelirata.

heggyel lefelé irányuló alakkal. Pomázon és Székesfehérváron találkozunk ezzel, amely az előbbi *s* alakkal együtt, ugyanazon feliraton is megvan.

A 4. sz. jel az *m* betű jele. Láttuk Székesfehérvárról, Ladánybenéről, Esztergomból.

A 10. számú rovásjel a *k* betű jele. Azonos alakban képviselve van a szentesi avar és a nagyszentmiklósi onogur-hun török nyelvű feliratokon.

A 11. sz. jel az *a* betű rovásjele, olyan mint Esztergomban és Nagyszentmiklóson, de fekvése ellentétes.

Az *n* betű jele a 3. és 19. sz. rovásjel, kétféle irányítással található. A székesfehérvári és a felsőszemerédi alakváltozatokon túl, fordított alakú a jános-hidai avar feliraton is.

A 16. számú rovásjel az *i* betű jele. Olyan mint a székesfehérvári *i* rovásjele, de nemcsak fent, hanem leet is keresztben vízszintes rovátka zárja. Az 1. sz. *d* jelében a két kar végén az *i* rovásjelet is kihangsúlyozták.

A 18. sz. a *t* betű rovásjele. Kicsiny fejet alig lehet észrevenni. Ilyen van Margitszigeten és Ladánybenén is.

A 20. számú jel általánosságban mint az *sz* rovásjele ismert, de itt ez a szókezdő *i* betű rovásjele (idis).

A 6—7. jel összevont, a *kí* rovásjele és a 14—15. számú *ik* betű összevont rovásjele, rokon változatokban megvan Felsőszemeréden (2—3. sz. jel), és Ladánybenén (14. sz. jel).

Végül a 12—13. sz. jellel amely a *dj* összevont betű rovásjele, még nem találkoztunk. Esetleg *gy*-nek hangzik.

A felirat átírása:

${}^2d^2s {}^2n^2m^2s {}^2ki^2s^2s^2k a^1djik I^2s^2t^2n =$ „Idis nemes kisesek, adjik Isten’.

Az eddigi feliratoktól eltérően, a hódmezővásárhelyi rovásszövegben nem személynévhez kapcsolódik az „idis” török eredetű szó, amely „úr”

jelentésű. Itt úgy látszik már értelemvesztetten jelentkezik a szó és a „Kések” céhjéhez fűződik.

A feliraton különbséget tesznek az *s* betű két alakja között. Az *es* (2., 5., 9. jel) rovásjele: szög alakú, felfelé irányuló csúccsal, az *is* (17. és 8. sz. jel) esetében lefelé irányuló csúccsal ábrázolták.

A rovásfelirat idejét a XIV. századra datálom, a felsőszemerédi rokon felirat XV. századra határozható meg, a ladánybenei kapcsolat ugyancsak XIV. századot mutat.

*

10. A kunkerekegyházi gyűrű rovásfelirata

Szabó Kálmán 1932-ben Kunkerekegyháza határában Árpád-kori temetőt tárt fel. A 6. számú női sírban, keretelt rovásjelekkel díszített ezüst szalaggyűrűt talált hajkarikákkal együtt.³⁰ Mészáros Gyula megfejtette a rovás-szöveget, de tévesen: „Hasonló-volt a világnak forgása” értelemmel, a kun nyelvből.³¹ A fenti szöveggel én is átvettem a közlését, de a rovássor fordított volt.³²

A magyar rovásfeliratok ismeretében, újra foglalkoztam megfejtésével:

† ^ 4 X (0 J 4) N V

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

112. kép. A kunkerekegyházi rovásszöveg.

A szöveg a magyar rovásírás szabályai szerint balról jobbra olvasandó. Előforduló rovásjelek:

A 2. sz. jel az *s* betű palatális rovásjele. Gyakori a magyar rovásírásban.

A 3. és 9. számú rovásjel a *t* betű jele. Ismert.

A 4. sz. jel a *b* betű rovásjele. A ladánybenei feliraton megvan.

Az 5. és 10. sz. rovásjel az *n* betű jele, mindkét irányú alakkal. A magyar feliratokon szerepel.

A 11. számú jel a *k* betű rovásjele. A hódmezővásárhelyi, nagyszentmiklósi és a szentesi feliratokon találjuk meg.

A 12. sz. rovásjel az *i* betű jele. Margitszigeten, Felsőszemeréden (8. sz. jel) fordul elő.

Az 1. számú rovásjel a *d* betű jele, itt összevonásként *id* alakban van meg. Szinte minden feliratunkban változatokban szerepel.

A 8. sz. jel az *i+s* jel betűinek összevonásából született, tehát az *is* rovásjele.

A 7. számú rovásjel a *j* betű rovásjele. Ilyen formában még nem került elő. Talán a latin írásból alakították ki.

A 6. számú jel összevonás, *ad* betűkre vonatkozik. Az összevonás a magyar rovásírásban még nem fordult ilyen alakban elő. Talán a latin *D*-ből alakították ki, fordított elhelyezéssel.

³⁰ Szabó Kálmán, Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei: Bibliotheca Humanitatis Historica, III, 1938, 32–33.

³¹ Mészáros Gyula, Rovásírásos kun nyelvemlékek: Népünk és Nyelvünk. Szeged 1936, 161–178.

³² Csallány D., AÉ, 1955, 81., 3. kép.

A felirat átírása:

${}^2Id\ 2s\ 2t^2b^2n\ 1d^1j\ is^2t^2n(n)\ 2k\bar{i}$ = ,idis Teben adj Isten neki', ,azaz: Teben úré, adj Isten neki.'

Honfoglaláskori török törzseink évszázadokon át megtartották felirataikon az „úr” jelzõt. Mivel a feliratot, a kísérõ leletekkel együtt a XIII. századra határozhatjuk meg, nem kun rovásírással és kun névvel van dolgunk, hanem a Duna—Tisza közí, elmagyarosodó honfoglaló török törzseink, magyar rendszerű, átvett rovásírásáról, ahol megõrzõdtek az Árpád-kori kétnyelvűség hagyományai.

*

11. A ladánybenei Árpád-kori gyűrű rovásfelirata

Ladánybenén Szabó Kálmán Árpád-kori temetõt tárt fel, ahol leletmelékletek kíséretében ezüst szalaggyűrűt is találtak rovásfelirattal. A gyűrű a kecskeméti múzeum anyagával együtt elpusztult. Mészáros Gyula megpróbálta megfejteni „gyűrűje szép” értelemmel, török nyelven. A feliratot 1955-ben közöltem. Most újra értékelem.³³

113. kép. A ladánybenei gyűrű felirata.

A felirat magyar írásrendszerű, de a korábbi török hatásra megõrizte a jobbról balra való olvasási módot. Idejét a XII. századra tehetjük.

A helyesbített rovásfelirat a következõ:

Az 5. sz. jel az *sz* betű rovásjele. Esztergom, Margitsziget, Ladánybene (edény), Pomáz szövegeiben van meg.

A 12. számú rovásjel az *m* betű jele. Minden magyar rovásírásra jellemző alak.

A 4. és 7. számú jel, két változatát mutatja az *a* betű rovásjelenek. Ladánybene (edény), Esztergom, Pomáz az elfordulási helye.

A 2., 11., 10., 14. számú jelek az *s* betű háromféle változatát mutatják, az *es*, az *ás* és a száras *s* jelét. Feliratainkban mindegyikre van példa.

A 13. sz. jel az *n* betű jobbra néző veláris alakja. Kunkerekegyházán és a jánoshidai avar feliraton van meg.

A 9. sz. rovásjel az *i* betű jele. A magyarban többféle változatban fordul elő.

A 6. számú jel a *p* betű rovásjele. Nagyszentmiklóson találjuk az analógiáját, összevont rovátkákkal megvan Esztergomban is.

Az 1. sz. jel az *i* és vagy *d* betű összevont rovásjele. Nincs lehetőség, hogy az eredetét ellenõrizhessem. A többi feliraton inkább *d* rovás alakjában van még az *id* összevonás.

A 8. számú rovásjel az *r* betű rovásjele. Kapcsolata nincs meg, jelét talán a latinból kölcsönözték.

A 3. számú jel valószínűleg az *m* betű rovásjele. Formáját máshonnan nem ismerem.

³³ Ld. 30—32. sz. jegyzetet.

A felirat átírása:

²id²s ¹Maszpa¹ri¹s s¹m¹n¹s

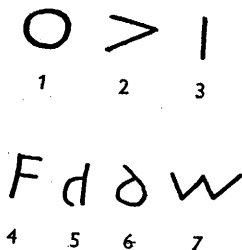
,idis Maszparis sámánás, azaz Maszpar úré sámáné.

*

12. A mezőberényi pecsétgyűrű rovásfelirata

Csapóné Tábori Hajnalka debreceni néprajzos, ajándékba kapott egy kultikus ezüst pecsétgyűrűt, amelyet állítólag Mezőberényben találtak.³⁴

A gyűrűt eredetben tanulmányoztam. Fényképét csak később kaphatom kézhez. A napokkal koszorúzott pecsételőn középen két sor rovásírást látunk:

114. kép. A mezőberényi kultikus gyűrű rovásjelei.

Olvasata balról jobbra halad. Rovásjelei természetesen az ezüst koronon fordított vésetűek.

2. Az *a* betű rovásjele. A ladánybenei gyűrűn, Esztergomban, Pomázon, fordított elhelyezésben Hódmezővásárhelyen találjuk meg.

7. számú rovásjel az *m* betű jele. Előfordul Esztergomban, Hódmezővásárhelyen és a ladánybenei edényen.

3. sz. rovásjel az *sz* betű jele. Azonos alakban csaknem minden magyar rovásfeliraton megeljük.

4. sz. jel: a *p* betű rovásjele. Esztergomban, Battonyán, ellentétes irányítással pedig Nagyszentmiklóson, és a ladánybenei gyűrűn látjuk. Hangértéke *b*.

Az 1. sz. jel az *f* betű veláris rovásjele. Egyedüli előfordulási helye Margitsziget.

6. számú rovásjel az *o* betű rovásváltozata. Az *o* betű jeleivel találkozunk Margitszigeten, Deszken és Nagyszentmiklóson, de sehol sem azonos alakban.

Az 5. sz. rovásjel összetett, miként a kunkerekegyházi *ad* jele. A mezőberényi összevonás az *asz* betűk rovásjele.

A hét jeltől álló felirat átírása:

¹f ¹sz

¹p sz ²m

A kultikus célra szolgáló pecsétgyűrű pornográf tartalmú. Idejét a XIV. századra határozhatjuk meg.

*

³⁴ A gyűrű rovásfeliratainak publikálási lehetőségéért, engedélyéért őszinte köszönetet mondok.

A magyar rovásírás 12 emléke (Esztergom, Margitsziget, Ladánybene (edény), Felsőszemeréd, Pomáz, Deszk, Klárafalva, Székesfehérvár, Hódmezővásárhely, Kunkerekegyháza, Ladánybene (gyűrű), Mezőberény) és az itt nem szereplő nagyszombati és tokaji rovás emlékekkel együtt, számos, eddig nagyrészt ismeretlen rovásjellel gyarapította ismeretünket. A magyar rovásjeleket lelőhelyek szerinti összehasonlító táblázatban foglaltam össze, az avar, a székely, a battonyai türk és a nagyszentmiklósi onogur-hun rovásírásokkal egyetemben. (115. kép) A magyar rovásábécét, kiegészítve a székely rovásírás betűivel, külön állítottam össze. (116. kép)

Az *a*, *á* betűnek számos rovásjelváltozatát látjuk.

A *b* betűnek csak palatalis kapcsolatú rovásjele került eddig elő. A veláris alakjára nézve iránymutató lehet Nagyszentmiklós és a székely rovásírás.

A *c* betűnek nem került megfelelője elő. A székelyben a *c* jel számára szolgáló rovásjel, a Margitszigeten a feliraton *k* jelként szerepel.

A *cs* betűnek két rovásjel változata van. Egyezik a székellyel.

A *d* betű jelét a magyar rovásírásban hat helyről ismerjük.

Az *e* betű rovásjele a székelyben is megvan.

Az *f* betű jele két változatban van meg.

A *g* és *gy* (*dj*) jel csak egy alkalommal jelentkezett.

A *h* betű még hiányzik, a székely írás iránymutató.

Az *i* betű jele több változatban látható.

Az *í* betű jele számos variációban lehetséges, a székelyben hiányzik, de Battonyán és Nagyszentmiklóson megvan.

A *j* betű Kunkerekegyházáról ismert, a felsőszemerédi: *jo* hangot képviselhet, az *o* jelét Mezőberényben kell keresni.

A *k* betűnek sok változatát ismerjük.

Az *l* betűnek rovásjele csak Margitszigeten és Ladánybenén (edény) került elő, a székelyben nincs meg.

A *ly* betű rovásalakja olyan formában mint a székelyben vagy Nagyszentmiklóson, nincsen meg, úgy látszik, hogy a margitszigeti *oi*-féle hangok és jelek helyettesítik.

Az *m* betű rovásjele sajátosságos, számos változatban jelentkezik, de a székely rovásjelváltozat is előfordul.

Az *n* betű rovásjele ismert forma, csak az irányítás módjában van változás.

Az *ny* betű rovásjele nincs meg.

Az *o* betű jele három változatban fordul elő.

Az *ö* betű jelét nem ismerjük.

A *p* betű jele *b* hangérték mellett is megvan, csak irányítása változik. Battonya és Nagyszentmiklós irányadó.

Az *r* betű rovásjele többféle alakban ismert. Eredetük még nem tisztázott.

Az *s* betű ötféle rovásjellel szerepel. Székesfehérváron találunk csak elütő változatot.

Az *sz* betű nemzetközi formát képvisel.

A *t* betű jelének különböző változatai láthatók, de alapjában olyan mint a székely.

A *ty* betű jele, az *ü* betű jele, a *v* betű jele, a *z* betű jele, a *zs* betű jele nem kerültek a magyar rovásírásban elő, lehet hogy a székely írás irányadó.

Az *u* betű érdekes rovásalakját őrizte meg a székesfehérvári felirat.

	VIII		VIII		XIII		XI		XI		XIV		XIV		XIII		XIII		XII		XIV		XIII		XV		XIV		XV-XIV		XI-XIII		XI-XII			
	Jánoshida avar		Szentos avar		Margitsziget magyar		Deszk magyar		Klárafalva magyar		Hódmező-vásárhely magyar		Ladánybene (edény) magyar		Ladánybene (gyűrű) magyar		Kunkerek-cyháza magyar		Székes-fehérvár magyar		Esztergom magyar		Pomáz magyar		Felső-szemeréd magyar		Mezőberény magyar		Székely		Battonya türk		Nagyszent miklós			
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2		
a á					4	9					<	◁	4>	a ad			>	>	P		>	>	P		>	d asz	4.4						>			
o ó					3	7																			δ	3:3							7			
u ú																		⊗								4							⊗:8			
i í					4					U ik	S ik			V									4	U:U ik					4				7			
e é						λ																												λ:3		
ë ä																																			λ	
ö ő																																			λ	
ü ú																																			λ	
i i				1	†			†		I		Γ		1 is		†										†			†:1			1	1			
b						X			X			X		X														X		8	8	X				
c																																			↑	
cs (ő)						4				H		H																H	H							
d							††	†		††			†	†		†												†		X	†	†	†	†	†	
f						⊗																				⊗									⊗	
g													M																						^	
gy (dj)										U ej																									≠:†	
h																																			⊗:λ	
j														J											⊗ joi										1	
k										U kil		4:2														U:2									U:2	
k				И			Δ			И				N				◊									Δ:Δ	◊							Δ	
l					Y							Y																	A	A					A:A	
ly (lj)																																			0:0	
m				W	W	M	M			W		W	M		M			W	W					B		W									3	
n	C									3:C		C		(:)	)									)				)							)	
ny																													D						D:8	
p																										F bl										3:3
r												Y	R											Y	Y										H:2	
s (ő)	λ			λ		Δ	Δ	Δ	Δ		Δ:V		Δ:λ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ:Δ
sz (s)																																				
t	4			4								4	4:4																							4
ty																																				X:X
v																																				M
z	Δ																																			Δ:Δ
zs (ž)																																				Y

115. kép. Rovásábécék a Kárpát-medencében.

a = 9:9: > : <

o = 1: J: 8

u = 3̃

ï = 4: 4: U

e = 5

ë = 6
ö = 7
ü = 8

i = 9: T: 9: 7

b = X

c = 10
----

cs = 11: 11

d = 12: 12: 12

f = 13: 13

g = 14

gy(dj) = 15

h = 16: 16
----

j = 17: 17 /jo/

k = 18: 18: 18: 18: 18: 18: 18: 18

↑: 19 /ki/: 20 /ik/: 21 /ik/: 22 /ik/

116. kép. A magyar rovásábécé (kiegészítve).

l = 19

ly = 20: 20: U: U /i/

m = 21: 21: 21: 21: W: B

n = 22: (

ny = 23
----

p = 24: 24: F /b/

r = 25: R: Y

s = 26: 26: 26: 26: V

sz = 27: (d/asz/

t = 28: 28: 28: 28 /ts/

ty = 29: 29
v = 30
z = 31: 31
zs = 32

A keretben: székelyből
kiegészítve

Megállapítható, hogy a magyar rovásírás nem azonos a székely-magyar rovásírással. Több rovásjel elüt, vagy változatot jelent. A rovásjelek azonban nagy többségükben egyeznek a székelyel.

A magyar rovásírás balról jobbra való sorvezetése külön írásrendszert mutat. A székely rovásírás, a török írásrendszerek hatására a jobbról balra való írásmódra tért át.

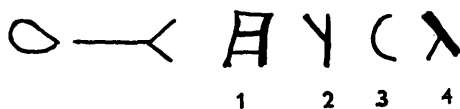
A magyar rovásírás jelei nem egységesek, számos változatban kerültek elő. Egy részük a török írásrendszerekből való.

A székely-magyar rovásírás emlékei a XV. századtól kezdve ismertek, a magyar rovásírás legrégebb feliratai a XI. századból származnak.

*

Az avar rovásírás emlékei:

1. *Jánoshida*-Tótkérpuszta (Pótkérpuszta) (Szolnok m.) avar temetőjének 228. sírja. A feltárt mellékletek között szerepel a női csontváz túrtartótokja, négyszögű átmetszettel, hasáb alakú, csontból faragva. Emberalak és rovásjelek vehetők ki az egyik lapján.³⁵ Ördögűzést mutató sátán-ábrázolás és négy rovásjel látszik, amely balról jobbra való sorvezetéssel olvasva, a szöveg a következő jeleket és megoldást nyújtja:

117. kép. A jánoshidai felirat.

A felirat átírása:

${}^1z{}^1t{}^1n{}^1s$ = ‚zatanas’ ~ ‚szatanas’, azaz, ‚szátáné’. Törökös kezdésű avar alakja egy latin eredetű műszónak, amely nyelvünkben is továbbél *sátán* szó alakjában. Az első ábrázolás nem rovásjel, hanem a sátán fekvő alakja.

Ez az első eset, hogy hiteles avar rovásszöveg és avar használatú szó került elő VII—IX. századi avar temetőből, régészeti leletmellékletekkel együtt.

Rovásjelek:

1. A *z* betű rovásjele. Azonos alakban a székely-magyar rovásfeliratokból (Konstantinápolyból) ismert. Változatait láthatjuk Nagyszentmiklóson, a Don és a Kubán vidéken, de az Orchon—Jeniszej türk írásrendszerében nincs meg.

2. A *t* betű jele megvan Ladánybenén, a székely rovásírásban, Nagyszentmiklóson, a Don-vidéken, de nincs meg a türk rovásírásban Orchon—Jeniszej vidékén.

3. sz. az *n* betű rovásjele Felsőszemeréden összevont rovásjelben jelentkezik, de megvan a székely-magyar, nagyszentmiklósi, battonyai rovás-

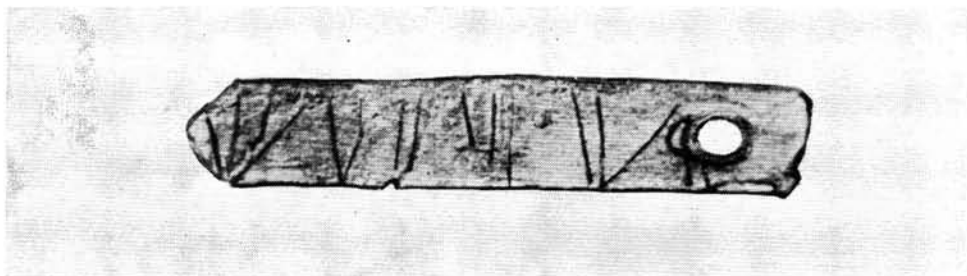
³⁵ *Erdélyi István*, Új magyarországi rovásfelirat: AÉ, 1961, 279—280. — *Erdélyi I.* A jánoshidai avarkori temető. — *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Jánoshida: Régészeti Füzetek*, II. 1. Bpest 1958.

feliratokon, de a Don- és a Kubán-vidéken is. Az *n* rovásjelének alakja, a balról jobbra való sorvezetésnek következménye.

4. számú jel az *s* betű veláris rovásjele. Margitszigeten, Esztergomban azonos alakban szerepel, de megvan a székely-magyar rovásírásban is, változatban Nagyszentmiklóson, de hiányzik az Orchon—Jeniszej írásrendszerében. Tehát az avar írásrendszer sem türk, sem szibériai kapcsolatot nem mutat.

*

2. *Szentes*, felsőcsordajárásai avar temető 36. sírja.³⁶ Csallány Gábor múzeumigazgató ásatásából 1905-ben került elő egy átlukasztott csontlapocska, amelyen rovásjelek láthatók (118. kép). Az átlukasztás a jobb szélén látható, a bal szél rongált.

118. kép. A szentesi avar rovásemlék.

A felirat rovásjeleinek olvasata balról jobbra történik. Érdekes a kontúrvonalak használata. A felirat rovásjelei: (119. kép)

119. kép. Szentesi rovásfelirat.

A rovásfelirat 6 rovásjelből állott. Az első jel hiányzik, rekonstruálnom kellett. Minden jel ismert.

A 6. számú rovásjel tisztán jelentkezik, a *k* betű jele. Azonos alakja Hódmezővásárhelyről és Nagyszentmiklósról ismert.

³⁶ Csallány D., Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Bpest, 1956, 197., 907. sz. — Nagyfalussy L., Ógörögbetűs feliratok az alföldi sírleletekben: Kalocsai Jézus-társasági Szent István gimnázium 1940—41. évi Évkönyve. Kny. 14—15. l.

Az 1. és 5. jel azonos, a *t* betű rovásjele. Megvan a jánoshidai avar szövegben, a magyar emlékeken, a székely rovásírásban és Nagyszentmiklóson. Nincs meg az Orchon—Jeniszej rovásírásrendszerében.

A 3. számú jel az *s* betű palatális alakja. Ligatúrában előfordul Felsőszemeréden, megvan a deszki, pomázi stb. a székely-magyar rovásírásban, a Don- és a Kubán-vidéken, de nincs meg a türk írásrendszerben.

A 4. sz. jel az *i* betű rovásjele. A székely-magyar rovásírásban Székelyderzsen, Marsiglinél, Csíkszentmártonban és Konstantinápolyban jelenik meg. A magyarban változatokban találjuk.

A 2. számú rovásjel az *m* betű jele. A magyar emlékeken Margitszigeten, Deszken, Pomázon, Ladánybenén és Esztergomban jött elő.

A felirat átírása:

$(^2t)^2m^2s i ^2t^2k = \text{,temesíték!}'$, azaz temessétek.

A felirat rendelkezés a halott eltemetésére, amelyet végre is hajtottak a rovásszöveg értelmében.

Döntő fontosságú adat maradt fenn a tisztántúli avarok, Baján kagán népének ugor nyelvére nézve. Jánoshidán még törökös hangzású idegen eredetű szó maradt fenn, amelyet a kereszténységgel kapcsolatosan az avarok használtak, de a Szentes-felsőcsordajárási rovásfelirat tisztán ugor nyelvi dokumentumot adott.

A magyar és az avar rovásírás összehasonlításával tisztázhatjuk, hogy a két rovásírás balról jobbra való sorvezetést mutat, hogy mindkét rovásírás jelei azonosak, ugyanazon hangértéket képviselik.

Régészeti, történeti, nyelvészeti forrásadatok révén nem tisztázhattuk az avar és a magyar kontinuitást. A rovásfeliratok összevetése alapján sikerült írástörténeti bizonyítékok alapján megállapítani, hogy az avar rovásírásnak szerves folytatása a magyar rovásírás, azonosak a jelek és a sorvezetés. A Szentes-felsőcsordajárási rovás emlék nyelvi bizonyítékkal is szolgál: az ugor nyelv a Kárpát-medencében Árpádék 896. évi honfoglalása előtt 568-ban már megjelent a Tisza vidékén, mégpedig az avarok útján. Az avarok nem pusztultak el, nem szlávosodtak el, hanem töretlenül élnek tovább a magyar nevet felvéve. Árpád népe az avarok (álavarok) ugor nyelvében feloldódott, nyelvileg felszívódott. Árpád török rokonságának nyelvére, írásrendszerére nemcsak a nagyszentmiklósi rovásírásfeliratok nyújtanak határozott bizonyítékokat, hanem a magyar rovásírás emlékei is igazolják, hogy a honfoglalás-kori és Árpád-kori török nyelvű honfoglalóink részben sokáig megőrizték nyelvüket és sokáig megtartották *ídi* = ,úr' rangjukat, még akkor is, amikor már teljesen elugorosodtak.

A székely-magyar rovásírás magyar közvetítéssel került át Erdélybe, de a hun-székely rovásírás, amelynek ábécéje a ligatúrák alapján rekonstruálható, török eredetű (onogor-hun).

A Közép-Duna-medence rovásírásos emlékeit a mellékelt táblázat mutatja (116. kép).

Csallány Dezső